

ХІІІ.

П і я ц т в о.

ШИНОК має на Україні власну історію, зрозуміло, поганую; нічого доброго не можна й чекати від гаспідського зілля. В старі часи можна було скільки завгодно і кому завгодно гнати горілку, але ще до татарського нападу вельможні люди, в першу чергу самі князі почали користуватись із шинків, хоч владики й попи писали і казали по церквах казання проти піяцтва, яке вже за старі часи почало поширяться у всіх верствах людности; князі з своїми урядовцями і ченці по манастирях занадто уживали горілку. Ніякі казання церковні не мали впливу.

На Україні взагалі, на Слобожанщині окремо вільне викурювання горілки було обмежено де-якими святами, здебільшого місцевим храмовим святом, коли громада мала право день, два продавати горілку без всякого мита, призначаючи весь прибуток на церковні потреби, на церкву, школу, шпиталь, які бували при церкві. Потім такий продаж був заборонений; весь прибуток йшов або в казну або тим, хто арендував шинки. Шинки почасти належали панам, церквам, попам, козацькій старшині. В аренду їх брали на правобережній Україні здебільше жида, в Слобожанщині великороси. Такі арендарі звались одкупщиками. Позаяк в містах завжди далеко більше уживали горілки ніж по селах, то й ціна на горілку в містах бувала одна—більша, а по-за їх межами

вже друга — менша. А щоб в міста не провозили вільної горілки, то по усіх шляхах поставлені були застави, де кожний віз оглядали і шукали, чи не везе хто крадькома горілки. Одкупщики мали великі прибутки і часто робились багачами на весь край. В Харькові на початку XIX в. за часи Квитки-Основ'яненка таким багатчем одкупщиком був великорос Кузин, як на сміх сам великий зашійний піяка. На горільці він нажив дом і сади, найкращі в місті. Просторий дім його був на Катеринославській вулиці, тоді головній, біля мосту, а великий сад там, де тепер Кузинський міст та залізничні майстерні. Це був одночасно меценат; іноді він допомагав людям в науці і мистецтві. До його часом зверталися видатні місцеві громадські діячі, напр., Каразин, щоб він допоміг молодій людині вибитись в люди. Кузин тоді висовував шухляди в камоді, ту з золотими, ту із срібними карбованцями, і казав: «бери, скільки тобі треба!» Натура була широка і щедра.

Після знищення одкупної системи довгі роки йшов вільний продаж горілки. Місцеві й сільські шинки мали однаково продавати горілку. Ознакою шинка звичайно була пляшка на високому дрючку над стріхою або над вікном.

Славнозвісний поет слобожанин Щоголів яскраво змалював стародавній шинок у віршові:

Не велику й не багату
Чоловік пострів хату,
Та й поставив у селі,
Коло міста, на шпилі.

Потім він, як в клітці пташку
Над вікном повісив пляшку, —
І, як вітер похитне,
Пляшка візьме та й кивне.

І хіба ж воно од-віку
Тее можна чоловіку,
Щоб, як пляшка закива,
Не здуріла голова?
От як пляшка закиває,
Він до шинку й повертає;
Сяде, гляне в поставець,
Та й потягне гаманець, —

І вже грошей і не ліче...
Чоловіче, чоловіче!
Що в тій бочці он-де є —
Все воно до дна твое!
Там сидить твій заробіток,
Там лежить худоба діток;
Сіно те, що ти косив;
Жито те, що Бог вродив;

Там твоя свитина сіра,
Хомути, ярмо, сокира;
Дрова ті, що ти продав,
Садовинка, що збірив;
Сили ті, що їх не стало,
Те здоровля, що пропало;
Сльози жінки, серця міч,
П'яна лайка день і ніч.

Все воно туди пірнуло,
Все в тій бочці потонуло;
А вона все теж одна —
І без верху, і без дна! («Шинок»).

Поруч з горілкою в шинку продавали варені яйця,
рибу, раки, хліб, часом можна було купити молока, сме-

сани, сиру, масла. Біля шинку було завізно і весело. Тут зупинялись подорожні, фурщики, чумаки, перехожі люди, щоб підкрепитися або підкормити коней, в зімку обігрітися від холоду. В кожному селі на проїзжих шляхах було по де-кілька шинків; стояли вони і біля поштових станцій, і біля довгих мостів, напр., на Ворсклі під Охтиркою на однім кінці мосту був шинок і на другім шинок, обидва з горілкою, паляницями, раками, рибою, яйцями. Шинок часом бував місцем для зібрання сільської старшини, особливо на Придніпрів'ї. Звався шинок часто корчмою, що зовсім не була таким вже поганим місцем, як то звикли думати. Біля корчми часто-густо збирались старі й молоді на гулянку; для молоді це було приємне місце.

Міністром Вітте знищена була приватна торгівля горілкою. Уряд сам почав шинкувати. Пішла монополка, здавалось, добре діло через більший догляд, але в дійсності шкочлива річ. Правда, казна одержувала великі гроші; але горілка стала дорогою та кріпка; пішло ще більше піянство; позаяк йому не можна було ховатися в шинку, то воно вийшло на вулицю; горілку пили прямо із пляшки вже без всякої закуски.

З початку війни царь Микола II заборонив зовсім продаж горілки. Це було вельми добре діло; перші роки війни яскраво почувались його наслідки, поки занепад життя, дорожнеча, розпуста та розруха не довели до такого великого безладдя, котрим скористувались усі ганебні люди, злодії, усякі хапуги, що крадькома стали гнати горілку і фальшувати її, перероблюючи денатурат; скільки не забороняють цього лиха, воно росте й росте на ґрунті загального безладдя, хижачства та розпусти.

На Україні з давен давна були корчми та шинки, було

багато горільчаних заводів, ґуралень; шинки були усякі: одні належали панам землевласникам, другі—церквам, треті—селянам. В старім Харькові за перші роки його існування було вже чимало шинків, як означено в перепису вулиць та дворів, зробленому в 1724 р., особливо багато було шинків на вулиці Сушковій, що йшла десь поблизу Троїцької церкви: на 36 дворів 9 було з шинками, в тім числі шинок церкви соборної, шинок церкви Троїцької, шинок протопопа; на вулиці Семена Богодухівського соборного Успенського приходу на 21 двір—три шинки: шинок полковничий, шинок судейський і шинок Пищальчин.

Є не одно свідоцтво, що горілки на Слобожанщині пили багато, але вона була некріпка.

Від кінця XVIII в. є два цікавих свідоцтва про занадто великі трати на горілку в межах Слобожанщини—одно свідоцтво Калиновського в «Описанії свадебныхъ обрядовъ» 1776 р., а друге Загоровського в «Топографич. описанії Харьков. Намѣстн.» 1788 р.

Калиновський дав указівки весільних трат молоді—17 карб. 41 к. і молодого—16 карб. 79 к.,—усього 33 карб. 20 к. З цієї суми на горілку йшло від родини молоді—6 карб. і стільки ж від родини молодого,—разом 12 карб.; більш $\frac{1}{3}$ усіх трат, тоді як попові, дякові й пономареві йшло усього 1 карб. 50 к.

По Загоровському горілку уживали з малих літ для розваги, без великого п'яцтва, більш «для дружеского обхожденія», без лайки та бійки. Справляли завжди храмові свята, але «именины въ большей части въ забвеніи проходили». Здебільшого бенкетували на весіллі, не шкодуючи кошту. Загоровський жалкує, що «необходимыя на сіи лишности издержки, какъ для молодыхъ, такъ и для ихъ родителей—весьма убыточны».

Треба зауважити, що була вже і за старі часи шкода від п'яцтва, лайка, бійка, крадіж, пожари. Більш усього від п'яцтва здавна терпіли жінки.

П'яцтво взагалі, особливо ж гірке безталанне життя жінки п'яниці відбилось в піснях надзвичайно яскраво й виразно. Чоловік—п'яниця

Приходить до корчми та й сперся на фляшку,
Та всі боги укладає в орендарську ласку:

«Орендарю—господарю, дай горілки—на що маю,
Дай горілки, дай!»

Стоїть жінка під вікном та жалісно плаче.

«Не плач, не плач, не буде иначе:

Тобі ся тим не журитися,

Людам на те не дивитися,—

Жид воли візьме!»

—Бодай тебе перун забив темненької ночі,—

Плачуть діти, виглядають з корчми!

«Цитьте, діти, ідіть на піч.

Я сам бачу на вас драння,

А горілку п'ю».

Иноді такий гидкий п'яниця ще й жінку б'є, зну-щається над нею. В одній пісні бідолашна жінка жа-ліється матері:

А вже мені, моя мамцю, та й не першина

Через плече та черемшина;

А вже мені, моя мати, не перший разок

Через плечі дротяний батіжок.

Приходиться бідній жінці тікати від п'яного чоловіка:

Ой, мій чоловік та' п'яниця,

Ой, як нап'ється, то і не стямиться.

Ой, як іде з корчми та викрикає,

А на мені тіло та потерпає.

Під стріхою ніч почувала,
Ой, у дунлах не одну стояла...

Надзвичайно влучно описана недоля жінки, у якої чоловік п'яниця, в пісні:

Ой, кудро, кудро кудрявая,
Ой, ти, вербице зелена,
Хто ж тобі, кудро, кудрі, ізвив,
Хто ж тобі, вербо, корні підмив?
— Ой, звили мені темні луги,
Темні луги, круті береги.
Звила кудрята темна нічка,
Обмила корні бистра річка,
Обмила корні бистра вода.
Ой, я молода, як ягода,
Не піду заміж за год, за два,
Та піду заміж за п'ятого,
За п'яниченьку проклятого.
Ой, кажуть люди, що він не п'є,
А він що-вечора з корчми йде...
Мені молодій одна шана:
З хати віконцем утікала,
В вишневім саду почувала,
З соловейком розмовляла:
Соловеечко як тьох, так тьох!
А я молода як ох, так ох!
А зозуленька — куку, куку!
За що ж я терплю таку муку?

Відповіді нема, як нема її часто в самім життю.
Пісня чудова по красі, по суму, з надзвичайно влучними порівняннями жіночої недолі з вербою, яку підмила річка. Сватали люди, багато людей, але дома мабуть було так гарно у батька та матері, що заміж пішла тільки за п'ятого.

2-й випуск.

Культурно-Історична Бібліотека

під ред. Проф. Д. І. БАГАЛІЯ.

□ □ □ □

№4

Проф. М. Ф. СУМЦОВ.

СЛОБОЖАНЕ

Історично-
Етнографічна
Розвідка.

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА

М. 53005
1917 348.

ВИДАВНИЦТВО „СОЮЗ“

Харківського Кредитового Союзу Кооперативів.

1918.

Харківський
Кредитивний
Союз